

Др Светлана Мирчов, библиотекар саветник,  
управница Библиотеке Правног факултета Универзитета у Београду

## Настанак, развој и гашење Библиотеке Лицеја

Истражујући расположиву архивску грађу и литературу и трагајући за подацима на основу којих бих открила које су личности биле библиотекар Лицејске библиотеке, поштујући само доступне чињенице и избегавајући замке тенденциозних тумачења, схватила сам да се прво мора прецизирати како је и када настала Библиотека Попечитељства просвештенија, па тек онда када је настала Библиотека Српског лицеја и како се развијала, ко су били њени библиотекар и како и зашто се угасила.

Први одговор, одговор на питање када је настала Библиотека Попечитељства просвештенија, треба тражити у доследном праћењу кривудава путање омањег лутајућег књижног фонда који је као основ првог јавног књигохранилишта<sup>1</sup> настао поклонима дародаваца. Они су своје прилоге дали 15. фебруара 1832,<sup>2</sup> на празник апостола Онисима, и већина историчара српског библиотекарства сматра те књижне дарове заметком Народне библиотеке у Београду (данас – Народне библиотеке Србије), што она и јесте. Свечана церемонија оснивања одржана је у присуству уважених световних и црквених лица. Покровитељ те церемоније, а потом и Библиотеке, био је Књажев брат, Јеврем Обреновић, који је био и дародавац: даривао је лајпцишку *Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie*, а београдски протопрезвитер Милосав Поповић је освештао дућан Глигорија Возаровића у који су похрањени добијени поклони. Возаровићева књиговезница и књижарска радња била је у кући која се налазила у непосредној близини места на коме ће нешто касније бити изграђена Саборна црква и имала је знатан број српских, немачких и француских књига, а била је не само књигопродавница већ и нека врста читаонице и место окупљања виђенијег и образованијег београдског живља. А Новозаведена библиотека вароши београдске, како су је тада најчешће називали, основана је без званичног акта, као полудржавна институција, утемељена само владаочевом вољом, и након неколико месеци ова "мезимица сербска" имала је око 800 књига.

Мишљења аутора који су се бавили потоњом судбином ове библиотеке разилазе се донекле,<sup>3</sup> али се поуздано зна да је Библиотека прикључена Књажеској

---

<sup>1</sup> Неки аутори сматрају да је прва јавна библиотека у Србији била Библиотека Књажеске канцеларије. Међутим, иако се она не третира као приватно Милошево власништво, била је намењена Књазу и његовим блиским сарадницима.

<sup>2</sup> Сви датуми у тексту наведени су по старом календару.

<sup>3</sup> Према мишљењу Милена М. Николића, које заступа у чланку "Оснивање Народне библиотеке у Београду", Библиотека је пресељена, и то пре или почетком јуна 1832, у старо здање (стари

печатњи као Књажеско-типографијска библиотека, па иако је имала депозитни карактер, обогаћивана је и касније новим поклонима, куповином и обавезним примерком. Књажеска печатња је била смештена у згради преко пута Возаровићевог дућана, а за Библиотеку била је одређена само једна соба-магацин.

Типографија, а с њом и Књажеско-типографијска библиотека, сели се у Крагујевац<sup>4</sup> 16. септембра 1833. и бива смештена у касарну за *гарнизону* војску да би се почетком јуна 1835. вратила у Београд. Ту је прво била у старом Књажевом конаку, из кога је пресељена у чврсту и пространу кућу у сокаку код Варош капије.

Први администратор Књигопечатње, па самим тим и први библиотекар, био је Димитрије Исаиловић, и то од априла 1832. до новембра 1833. Њему је кнез Милош наредио 22. новембра 1832. да од сваке штампане књиге у Типографији задржи по један примерак за Библиотеку.

Следећи администратор, односно инспектор, како је ово звање тада преименовано, био је Цветко Рајевић, који је с Аврамом Петронијевићем и набавио штампарске машине у Русији. Он је руководио Типографијом од 8. јуна 1835. до маја 1836, а њега наслеђује Јаков Јакшић, који је два пута био задужен да брине о Типографији. Прво је као Књажев (х)азнадар (чувар ризнице) био главни надзиратељ Типографије од 24. новембра 1833. до краја њеног боравка у Крагујевцу, а од маја 1836. до маја 1842. био је инспектор Типографије.

Поменуте три личности биле су и библиотекар, док се фактори (директори) Адолф Берман и Филип Валтер, као и остали запослени, нису старали о Библиотеци, али су сви, по сведочењу Јакова Јакшића, имали приступа књигама, па се већина немарно односила према њима и несавесно их делила. Нажалост, и у селидбама је нестао или био оштећен део овог драгоценог блага.

### **Библиотека Попечитељства просвештенија**

Пошто је ово књигохранилиште таворило, "без сваке ползе и употребљенија", коначно је 1838. постало темељ тек основане Библиотеке Попечитељства просвештенија у Крагујевцу.<sup>5</sup> А да би се пренеле књиге из

---

Књажев конак), где су већ биле похрањене књиге допремљене маја 1831. из Русије у Београд, заједно са штампарском опремом за будућу Типографију. Те књиге су биле током транспорта доста оштећене влагом, па их је књиговезац Возаровић морао одмах препевезивати. У старом Конаку су се већ налазиле и књиге добијане од дародаваца током 1830. и 1831. На сређивању ове књижне грађе радио је током јуна 1832. Димитрије Давидовић, и то, како сам наводи, по реду који је видео у библиотекама европејским. Затим је, по мишљењу Николића, 3. септембра 1832. ова књижна грађа прикључена Књажеској печатњи као Књажеско-типографијска библиотека.

<sup>4</sup> Александар Арнаутовић наводи да је кнез Милош наложио 20. августа 1833. Сими Милосављевићу Паштрмцу да нову кућу *која се изиграла лутријом* не да оном ко је на лутрији добио, већ да тога исплати у новцу, а кућу задржи да се штампарија смести у њу, а да у исту сврху *оправи* и стару касарну.

<sup>5</sup> Треба нагласити да то није Лицејска библиотека, која је предмет нашег интересовања, иако је она првенствено задовољавала потребе новооснованог Лицеја и већ постојеће Гимназије, односно

Београда, Попечитељство је наложило тадашњем инспектору Типографије Јакову Јакшићу да их спакује и пошаље заједно с пропратним списком и по једним примерком сваке до тада у Типографији печатане књиге. Један сандук књига допремљен је почетком августа, а неке заостале публикације октобра 1838.

Новооснованој Библиотеци Попечитељства просвештенија припала је и библиотека архимандрита Лукијана Мушицког, коју је Панта Стоило, књажески конзул (у ствари, ђумрукчија, то јест цариник) из Београда послао у Крагујевац 30. септембра 1838. Фонд је, потом, обогаћиван вредним поклонима бројних дародаваца. Да би се пак купиле нове и најбоље књиге и припремили њихови спискови, Попечитељство просвештенија је тражило књижарске каталоге из значајних културних центара Европе. Пре њиховог стицања је, ипак, већ јуна 1838, сачињен попис најнужнијих књига и прослеђен Панти Стоилу да их неодложно поручи.

Библиотека је тада била смештена – заједно с Попечитељством просвештенија – у *гостинском конаку*, али се потом, делећи судбину српске престонице, селила неколико пута на релацији Крагујевац-Београд. Пошто је у Крагујевцу била до 31. маја 1839, Попечитељство просвештенија је наредило Исидору Стојановићу, професору Лицеума, да библиотеку припреми за слање у Београд. Он одговара 11. јуна 1839. да је спремио 7 сандука, 3 сандучића, 3 рафа, 6 астала, 18 столица, а да књиге дате на реверс није "искупио", јер је већина оних који су их узели у Београду.

С јесени те године Библиотеци Попечитељства просвештенија прикључена је лична библиотека Атанасија Стојковића, коју је овај нешто раније поклатио и наменио отечественом књигохранилишту. Библиотека се тада налазила у *војничком шпитаљу*, на месту данашњег Студентског трга, и није имала своје засебне собе, већ је била смештена у сали где су се држала заседања Попечитељства и где је радио и сам попечитељ с начелником, а књиге су "трпане у ормане без икаквог реда".

У Крагујевцу је Библиотека била од фебруара 1840. И опет је била смештена у *гостинском конаку*, па су је тада, свакако, користили Лицеј и Гимназија. Коначно је почетком маја 1841. враћена – заједно с Попечитељством просвештенија – у Београд и ту трајно остала.

У Београду ће уследити муке око проналажења одговарајуће просторије у којој би књижна грађа била смештена и Библиотека ће добити посебну собу тек када се с Попечитељством буде преселила у *војну касарну* на Врачару. У пролеће 1842. Библиотека опет мења локацију и заједно с Попечитељством прелази у зграду Учитељске школе (у данашњој Улица краља Петра). Следеће станиште била је

---

похрањену литературу су користили, углавном, професори за извођење наставе и израду уџбеника, као и ђаци обеју институција.

*тобџијска касарна*<sup>6</sup> (угао Сарајевске и Немањине улице). Ту је Библиотека имала засебну собу и била сређена. Због тих опетованих селидаба, паковања у сандуке, вожњи таљигама по времену и невремену, део овог књижног блага је, нажалост, пропао или нестао, а голема невоља била је и то што Библиотека није имала свог сталног руковоаца, већ је о њој требало да се старају чиновници Попечитељства.

Један од њих је вероватно био и Сава Јовановић, доктор филозофије који је у јесен 1841. постављен за привременог суплента. То звање је установљено да би овај замењивао неког професора, у случају спречености, да би му на "израђеније" били давани уџбеници за разне школске предмете, а у исто време да би и библиотеку чувао. О Сави Јовановићу нема података, осим да је овај суплент Философског факултета, децембра исте, 1841. године, када је одобрено увођење немачког језика за студенте права, држао те часове и да је од марта 1842. привремено замењивао Јована Рајића који је постављен за секретара Попечитељства просвештенија.

Милован Спасић<sup>7</sup> је био прва личност којој је била поверена брига о Библиотеци Попечитељства просвештенија, која је тај задатак и успешно обавила. Он је одмах, по повратку из Немачке "с наука", постављен за званичника у Попечитељству просвештенија, са задатком да у Библиотеци "књиге уреди, свеску са свеском састави и да их све попише". Спасић је, радећи од 13. априла 1844. до 21. фебруара 1845, посао успешно обавио и поднео *Извештај* Попечитељству о стању фонда Библиотеке. У њему је навео да Библиотека поседује: српских дела 202, руских и других словенских 238, немачких 638, "римских" (на латинском и романским језицима) и енглеских 343, дакле, свега 1421 дело,<sup>8</sup> али је напоменуо и да је знатан број књига нестао, јер су чиновници, који је требало да се о овом заведенију старају, дозвољавали да се књиге као неки "беглук разносе". Спасић је

---

<sup>6</sup> Библиотека се половином 1861. преселила из *тобџијске касарне*, заједно с Министарством просвете, у некадашњу Вишу женску школу у Улици краљице Наталије и ту је остала до 1863/64, то јест до преласка у Капетан-Мишино здање, где је остала до Првог светског рата и налазила се у дворишту у десном крилу зграде.

<sup>7</sup> Милован Спасић је рођен у Рековцу 1817. на Беле Покладе, које су те године биле 4. фебруара (често се погрешно наводи 1818. као година његовог рођења), а умро је у Београду 11. јуна 1908. Студирао је филозофију на универзитетима у Халеу и Берлину, где је 1844. стекао и докторат. Пошто је непуних годину дана био званичник у Попечитељству просвештенија, постављен је за директора Западног школског округа, па за секретара Попечитељства просвештенија, а 1858. за начелника овог министарства. Затим је 1861. био председник Главног школског фонда, а од 1862. старешина Управе фондова. За начелника Министарства финансија именован је 1864. Био је члан Дисциплинског суда од 1870, а од 1877. члан Државног савета. Редован члан Друштва српске словесности био је од 10. фебруара 1845, Српског ученог друштва од 29. јуна 1864, као и почасни члан Српске краљевске академије од 15. новембра 1892. Спасић је донео многе законе који су се тicali школства и народне просвете, али и шумарства, пољске привреде, трговине. Био је међу оснивачима Друштва за пољску привреду (касније Српског пољопривредног друштва) и првих тринаест година његов председник, а шест година уредник његовог гласила *Тежак*. Публиковао је десет књига из области педагогије, методологије, пољопривреде, уџбенике из земљописа, као и велики број чланака.

<sup>8</sup> Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду : 1821-1944* : Књ, 1, Београд, Народна библиотека Србије, 1990, 101.

дан након подношења *Извештаја* постављен на нову дужност, па је Књижохранилиште Попечитељста просвештенија поново остало без библиотекара.

Тек је 18. фебруара 1853. утемељена једна централна институција при Попечитељству просвештенија коју су чинили Народна библиотека и Народни музеј.<sup>9</sup> У тој установи била је сабрана књижна и музејска грађа до тада похрањена при Попечитељству просвештенија, али и она која је била при Совјету, другим попечитељствима и надлештвима.

Истовремено с утемељењем те централне, обједињене институције коју су чинили Народна библиотека и Народни музеј, установљено је и звање библиотекара који је био и чувар музеја, па је постављен први правитељствени библиотекар Филип Николић. Тако се Библиотека Попечитељства просвештенија, за коју др Гаврило Ковијанић с правом каже да је била више хранилиште него читалиште, будући да није имала ни библиотекара, ни позајмну службу, угасила, уливши се у новонасталу националну институцију.

### **Библиотека Књажеског србског лицеума**

Неки аутори попут др Гаврила Ковијанића сматрају да се паралелно са оснивањем библиотеке Попечитељства просвештенија стварала и мала библиотека Лицеја. Међутим, у питању је само оскудна *ручна збирка* књига Лицеја, која се не може сматрати библиотеком.

Потврду да Библиотеке Лицеја није било све до 1844. налазимо у неколико расположивих докумената: Пошто је Попечитељство просвештенија 24. јануара 1840. упутило захтев професорима Лицеја и Гимназије да дају своје чланке или преводе за *Додатак Србским новинама*, пет дана касније уследио је одговор професора Лицеја Исидора Стојановића да Гимназија и Лицеј немају Библиотеку, односно потребне књиге, те да стога професори наведених институција не могу да дају тражене прилоге. Након тога, 6. фебруара 1840. Попечитељство просвештенија је обавестило ректора Лицеја и директора Гимназије да је одлучено да се таква библиотека установи, те да они доставе попис књига које треба набавити. Професори одлучују да траже најновије стране књижарске каталоге како би сачинили списак дезидерата. Али Библиотека Гимназије и Лицеја није установљена тада, вероватно стога што је баш фебруара 1840. Библиотека Попечитељства просвештенија враћена у Крагујевац. И три године касније био је упућен захтев професорима Лицеја да дају прилоге за *Подунавку*, па ректор Лицеја Гаврило Поповић моли да се због тога професорима Лицеја "учини приступна" Библиотека Попечитељства просвештенија, што значи да ни 1843. Лицеј није имао своју библиотеку.

---

<sup>9</sup> Ова се институција одвојила од Министарства просвете и осамосталила 1870. тако што више није била у надлежности ниједног министарства, већ је надзор над њом имало Српско учено друштво. Библиотека и Музеј су се раздвојили у посебне установе тек по доношењу *Закона о Народној библиотеци и музеју* из 1881.

С друге стране, потврду да је колекција приручне литературе Лицеја постојала и да је повремено допуњавана, налазимо у пригодној беседи ректора Константина Бранковића одржаној 1864. године,<sup>10</sup> у којој наводи да су за Лицеј купљена научна дела 1842. године. О набавци приручне литературе налазимо податке и у инвентару вођеном од настанка Библиотеке Лицеја 1844, у који су заведене књиге које су за Лицеј приновљене 1842. и то Бохманов *Систем Логике*, Лајпциг, 1828. и Левенбергов *Историјско-географски атлас са 40 карата*, као и књиге приновљене школске 1843/44: *Француско-немачко-пољски речник* у два тома, Бреслау (Вроцлав), 1832. и *Стихотворенија* Лукијана Мушицког, књига прва, Пешта, 1838.

### Оснивање

Библиотека Књажеског србског лицеума основана је званично почетком школске 1844/45, након доношења *Устројенија јавног училишног наставленија од 23. септембра 1844*. Било је предвиђено да буде општег типа, за све науке које се на Лицеју изучавају, као и да њени корисници буду професори и ђаци Лицеја и Београдске гимназије. О томе у *Извештају* Ректората, публикованом у *Сербским новинама*, поред осталог стоји и да је "при нашем кн. Србском Лицеуму у Београду увиђена потреба и нужност библиотеке" како би професори могли користити до тада публикована дела и нова набављати, а и да би се дозревајућа младеж могла упознати "са стањем не само собственонародним, но и обште човеческим".<sup>11</sup> *Устројенијем* је прописано и да библиотекар мора бити један од лицејских професора, и то деловодитељ који ће "Библиотеку чувати, у реду држати и за њу одговарати".

### Формирање фонда и даље попуњавање

Поред већ раније набављених књига за приручну збирку, основ фонда је чинио по један обавезни примерак од сваке штампане књиге у Државној књигопечатњи и поклон домаћих и страних дародаваца, институција и појединаца. У поменутом *Извештају* читамо: "Желећи оваквом полезном скровишту при Лицеуму нашем темељ положити, поклонили су љубитељи наука и ревнитељи просвештенија србског Библиотеки Лицеума знаменито число књига, међу којима се многе важне, полезне и ретке налазе".

Из *Извештаја* сазнајемо и ко су били дародавци/утемељитељи ове библиотеке: Јанко Шафарик је поклатио 107 дела у 189 свезака и 13 турских докумената, Вукашин Радишић 61 дело у 100 свезака, Глигорије Возаровић "једно собственом руком Доситеја писано дело рукописно", шест писама знаменитих Срба и један "живописниј образ", а Никола Лета, београдски лецедер, француску

<sup>10</sup> *Развитак Велике школе : беседа коју је о дваестпетогодишњици Лицеја на Светог Саву 1864. године говорио ректор Велике школе Коста Бранковић*, Београд, Државна штампарија, 1865, 9.

<sup>11</sup> *Сербске новине*, 4. јануар 1845, бр. 2, 5-6.

енциклопедију у 38 томова. Ђура Милутиновић Црногорац<sup>12</sup> је одредио да се након његове смрти књиге које је сакупио "на обшту корист и ползу учеће се младежи србске употребе у библиотеци Лицеума Србског и за његов вечити спомен положи и чувају". Његова библиотека је имала 82 дела у 111 свезака, и то доста ретких књига, као и "сто комада различити, за садању историју Срба више мање важни писама и докумената". Бројни дародавци из Србије и иностранства су и током 1845, а и каснијих година поклањали Лицејској библиотеци разноврсну књижну и архивску грађу, али и стари новац, уметничке слике, као и новчане прилоге. У *Србским новинама* су повремено објављивана, уз речи захвалности ректора, имена тих приложника. А имена свих дародаваца Лицеја су наведена у поменутој беседи ректора Косте Бранковића из 1864:

"Сад ћу с топлим чувством благодарности да споменем имена они добротвора Лицеја, који су разним, већим или мањим приносцима: у књигама, сувом биљу, испуњеним или у шпирту животињама, минералима или и другим производима природе и вештине, показали учешће у напредку његовом." Затим наводи приложнике, 9 институција и 104 појединца: "Ова свако поштовање заслужујућа имена јесу: блаженоупокојени Србски Кнез Милош, под чијом је првом владом лицеј и постао; Његова Светлост, сад срећно владајући Кнез Мијаило; царско-руско министарство просвете и морско; царско-руска академија наука у С. Петербургу; ц.к. геологијско друштво у Бечу; србско министарство просвете; финансије; унутрашњи дела; императорско-руски генерални конзулат у Београду; Друштво Србске Словесности. К томе ГГ. Алекса Вукомановић, Алекса Околски, Анастас Јовановић, Атанасије Михаиловић, Атанасије Николић, др. Берон, професор Бођански, рудар Брајтхаупт, Владимир Јакшић, ц. к. кацелар Враницањи, Вукашин Радишић, Глиша Возаровић, Данило Кели, Дамјан Поповић, Димитрије Матић, Димитрије Петровић, француски канцелар Дозон, епископ ужички Јанићије, Ђорђе Бранковић, Ђорђе Даничић, Ђорђе Павловић, Ђура Милутиновић-Црногорац, Фрањо Зах, Илија Гарашанин, Имро Ткалац, Исидор Стојановић, Јанке ц. к. поручник, др Јанко Шафарик, Јарослав Поспишел, Јелисије Вукајловић, Јефрем Грудовић, Јован Гавриловић, Јован Екер, Јован Милаковић, Јован Михаиловић, Јован Предић, Јован Ризнић, др. Јован Стејић, Јован Целебора, Јосиф Веселић, Јозеф Малер, Х. Кампе, Константин Зеленецки, Корнелије Поповић, Коста Бранковић, Коста Матић, Коста Михаиловић, Коста Х. Брзаковић, Ладислав Подхорски, Лазар Воић, Лазар Дачић, Лежплије из Шербурга, др. Линдеимајер, др. Мајер, руски књижевник Мајков, Максим Симоновић, Мата Краинић, Мата Топаловић, др. Машин, др. Медовић, Милан Недељковић, Милан Симић, Милосав Јовановић, Милош Поповић, госпоја Милошевичка, госпоја Вукомановићка, Митрополит србски Михаило, Михаило Погодин, Михаило Рашковић, Михаило Чокрљан, руски конзул Мухин, Никола Лета, др. Пабст, др. Панчић, Петар Батановић, Петар Карађорђевић, Платон Симоновић, прота Рајевски, Рафаило Мартиновић, госпоја Сара Возаровићка, др. Стањек, Стефан Видак, Стефан Јуришић, Стефан Лазаревић, Стефан Лешка, Стефан Милосављевић, Стефан Стојановић, др. Стојан Вељковић, Тодор Весовић, Тодор Димић, Тодор Рогулић, Трифко Куртовић, др. Трлецки, Филип Нигрис, Фич, Ханткен, Хилфердинг, др. Черни, др. Шулиц из Дајдесхајма, и Ђира Мирковић."<sup>13</sup>

<sup>12</sup> Ђура Милутиновић Црногорац, познат и као Слепи Ђура, био је најпознатији сакупљач пренумераната у Србији. Рођен је око 1770. у Црној Гори, преминуо 1844. у Београду, а поклон је предат Библиотеци 1845.

<sup>13</sup> *Развитак Велике школе: беседа коју је о дваестпегодишњици Лицеја на Светог Саву 1864. године говорио ректор Велике школе Коста Бранковић*, Београд, Државна штампарија, 1865, 18-20.

Био је заступљен и трећи вид набавке, наиме куповина, али се куповина публикација одвијала по доста компликованој процедури зато што је након избора жељених књига Лицејски Савет морао да шаље списак дезидерата на одобрење Попечитељу просвештенија, па се тек по његовој сагласности та литература могла поручивати. Нема много података о купљеним публикацијама. Ипак, из једног сачуваног документа у Архиву Србије из 1851. види се да је претходне године купљен *Зборник закона и уредаба* за библиотеку Лицеја.<sup>14</sup>

Неком врстом размене може се сматрати узајамно уступање дупликата обављено 1855. између Народне библиотеке у Београду и Лицејске библиотеке. То је урађено по замисли Платона Симоновића, који је за то тражио одобрење од Попечитељства просвештенија и добио га под условом да састави одбор од професора Лицеја који ће сачинити каталог књига у библиотеци "наодећих се". Вероватно је то и урађено, јер је он након извесног времена поднео Попечитељству попис дупликата библиотеке Лицеја, као и списак на основу кога ће се књиге из Народне библиотеке уступити Лицејској.

### *Буџет*

У буџету Лицеја одређивано је за Библиотеку, кабинете, збирке и учила најчешће 500 талира годишње, али је сума намењена Библиотеци расла, па је тако школске 1856/57. за Библиотеку предвиђено 115 талира, а школске 1857/58. и 1858/59. 200 талира. У *Плану буџета*, донетом јуна 1863. за наредну годину, предвиђено је за "Библиотеку, физикални кабинет, хемијску лабораторију, за практичну геометрију, на агрономичне и техничне моделе 6.000 гроша".

### *Стање фонда по годинама*

Ректор Лицеја Исидор Стојановић шаље 4. јануара 1846. Главној правитељственој контроли списак књига које се налазе у Библиотеци. Приложени списак је лепо и педантно вођен инвентар, који је свакако израдио Јанко Шафарик, тадашњи професор, деловодитељ и библиотекар Лицеја. Изнад сваке групе инвентарисаних публикација уписивано је како су и када набављене, с годином, понегде и датумом приспећа. Највише је дариваних публикација, па оних купљених за поклоњени новац, а најмањи број је оних купљених из буџета Лицеума (само 2. априла 1845. два наслова). За сваку инвентарисану публикацију уношени су следећи подаци: писатељ, име (наслов) књиге, место и година изданија, у рубрику число/части дела бележено је да ли је дело у једној или више свезака, као и величина дела (формат), али без цене и сигнатуре. У пропратном писму ректор наглашава да је највећи број ових књига похабан, будући да су старе, употребљаване, од приватних лица дариване, да је мало тврдо повезаних, а да су све друге у меканим корицама и слабо испрошиване. У инвентар су прво заведене књиге које су за Лицеј приновљене школске 1843/44, затим хронолошким редом примљене 1844. и 1845, а накнадно су биле инвентарисане и оне заостале из 1842.

---

<sup>14</sup> АС, Л-289, 312, 332.



Из овог инвентарног списка сазнајемо да је Библиотека купљених или дариваних, наших и страних књига имала: 4. јануара 1845. 319 дела у 551 свесци, 1 рукопис, 119 писама и докумената и један *живописниј образ*, а 4. јануара 1846. 509 инвентарних дела у 805 свезака.<sup>15</sup> Нађен је и податак да је 1850. године Библиотека имала 552 дела у 927 свезака, док је 1863, када је престала да постоји, поседовала 1601 дело у 3140 свезака, као и 241 дуликат.

### *Просторије Библиотеке и смештај фонда*

С јесени 1844. Лицеј је био премештен у *кнежевску кућу*, односно у Конак кнегиње Љубице, а ту је основана и у једну малу просторију смештена и Лицејска библиотека. Пошто се фонд увећавао, ректор Лицеја пише Попечитељству просвештенија 20. марта 1853:

„Високославно Попечитељство просвештенија,

Ручна библиотека Лицеума, која је од части из подарака високославног Попечитељства просвештенија, од части и понајвише из подарака приватни људи, а од части и повременом набавком Ректората постала, - пре две године умложена је многим и честитим књигама, које је член Совјета књажества Србског г. Стефан Стојановић овоме заведенију поконио. Већ ове књиге, због оскудости места морале су бити смештене у један на руци десивши се обичан орман тако да су оне по три по четири реда једне на другима наслагане бити морале, чиме се тражење потребни књига прекомерно отешчавало. Међутим ова је незгода јоште већа постала, како се речена библиотека подарцима г. главног инспектора школа и г. генералног конзула руског најновије обогатила, и како исте новодобивене књиге, због оскудости места у орману, на земљи лежати морају. Да би се овој незгоди помогло, и да би како за све садашње књиге, тако и оне, које се скорим по струкама лицеумски наука набавити морају, довољно простора било, а у једно да би и библиотека по простору и спољашњости достојни изглед добила, - Ректорат је Лицеума бившу служитељеву собу, која је много већа од досадашње библиотеке, очистити и за библиотеку оправити дао. Но, како би према садашњим околностима за надлежно уређење исте библиотеке необходимо нужно било јоште један велики раф начинити, где би се књиге поређати могле; к томе како би се за потребни намештај исте собе један астал са шест столица набавити имао; а Ректорат овај из суме буџетом на трошкове Лицеума определене, поменуте ствари набавити у стању није: то он настојећим моли високославно Попечитељство просвештенија, да оно за набавку речени ствари (а имено за раф и уз њега нужне степене 36 ф., за астал 10 ф. и за столице 8 ф.) педесет и четири форинта сребра исходатајствовати изволи.“<sup>16</sup>

Овај допис је потписао ректор Лицеума за ту школску годину Константин Бранковић. Кнез Александар је одобрио средства 9. маја исте године, па се могло приступити уређењу библиотечког фонда, као и простора "за читање и штудирање професора".

---

<sup>15</sup> Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944 : Књ. 1 : 1821-1881*, Београд, 1990, 118-137.

<sup>16</sup> Радош Љушић, прир.: *Лицеј 1838-1863: зборник докумената*, Београд, 1988, 405-406.

## Библиотекари

Устројенијем из 1844. било је наложено да се деловодитељ Лицеја стара и о Библиотеци, што значи да је Јанко Шафарик,<sup>17</sup> који је био деловодитељ три школске године, и то 1844/45, 1845/46. и 1846/47, тада био и библиотекар. Наредне школске године 1847/48. постао је ректор Лицеја, а јасан белег о његовом раду у Библиотеци представља већ поменути инвентарни списак.

Следећи библиотекар је вероватно био Димитрије Матић.<sup>18</sup> Он је био професор Лицеја од 1848. до 1851, па је у том периоду могао обављати и дужност

---

<sup>17</sup> Овај знаменити Словак, свестрани ерудита, научник, лекар, нумизматичар, музеолог и библиотекар, рођен је 14. новембра 1814. године у мађарској вароши Киш-Керешу, у Пештанској жупанији, а умро у Београду у ноћи између 18. и 19. јула 1876. Његов отац Јан био је богати земљопоседник и старији брат чувеног слависте, истраживача српских и словенских старина Павла Јосифа Шафарика. Основну школу Јанко је учио у родном месту, да би од 1821. до 1829. боравио у Новом Саду, похађајући Српску гимназију и станујући код стрица који је био професор и директор те гимназије. Потом је отишао у Пожун, где је почео да студира филозофске и правне науке, али је 1832. године напустио студије, отишао у Пешту и уписао медицину. Две године касније, прешао је на Бечки универзитет, на коме је 1837. завршио студије, да би 21. јула 1838. године постао доктор медицинских наука. После тога је скоро годину дана боравио у Прагу бавећи се археологијом и славистичким студијама. Због породичних прилика вратио се у завичај 1839. године. Радио је у Пешти као лекар и старао се о породичном имању у Киш-Керешу. Наредне године долази у Нови Сад и постаје градски лекар. Априла 1843. године добио је позив од српског Попечитеља правосудија и просвештенија да буде професор физике на београдском Лицеју и 26. маја 1843. године бива и званично постављен на ту дужност. Од тог времена Шафарик се у потпуности посветио српској науци и култури. Он је већ прве школске 1843/44. године тражио одобрење од надлежног попечитељства да у празничне дане држи јавна предавања о словенској историји и књижевности, што је министарство свесрдно прихватило. Стојан Новаковић истиче да су то била прва предавања о словенству у новој српској држави. Након преране смрти професора историје Исидора Стојановића, Шафарик је 1849. почео да предаје историју и то све до октобра 1859. године, када га је заменио Пантелија Срећковић. Шафарик је школске 1860/61. године поново преузео катедру физике, али је јуна 1861. године, због болести, напустио професорску службу и постао библиотекар (управник) Народне библиотеке и „чувар” Народног музеја у Београду. Ову дужност је обављао до 1869. године, када је постао државни саветник. Првог августа 1844. Јанко Шафарик је постао редовни члан Друштва српске словесности, а био је и потпредседник Друштва, биран на ту функцију: 1853, 1857, 1858, 1861. и 1862. године. Од 29. јула 1864. био је редовни члан Српског ученог друштва и његов секретар до 1867, а од 1869. до 1875. године и председник. Шафарик је поверен важан задатак утврђивања српске научне терминологије, као и проналажење старих предмета који имају музејску намену и историјску важност, а велики број старих српских рукописних и штампаних књига набављен је захваљујући њему. Он је био и члан Друштва за повјесницу и старине Југославена у Загребу, затим Московског археолошког друштва, Друштва руских лекара, дописни члан Југославенске академије знаности и умјетности и члан Императорског друштва љубитеља природних наука у Москви. Године 1861. одликовао га је руски цар Александар Орденом Свете Ане другог степена, а пруски краљ Вилхелм Орденом краљевске круне другог реда. Бројне и тематски разноврсне радове објављивао је најчешће у *Гласнику Друштва српске словесности*, потом у *Гласнику Српског ученог друштва*, као и у *Србским новинама*, *Голубици*, *Летопису Матице српске* и другим периодичним гласилима тога доба.

<sup>18</sup> Димитрије Матић је рођен 18. августа 1821, а преминуо у Београду 17. октобра 1884. Основну школу завршио је у Руми, гимназију је започео у Сремским Карловцима и наставио у Крагујевцу, где је потом на Лицеју и дипломирао 1841. као најбољи с карактеристиком *особито одличан*. Кратко је радио као чиновник у Београду, па је заслугом проте Матеје добио благодејање и отишао на студије филозофије у Берлин и студије права у Хајделберг. Промовисан је у Лајпцигу за доктора

библиотекара Лицејске библиотеке. Информацију да је Матић био библиотекар наводи поуздани истраживач српске културне историје, легендарна личност нашег библиотекарства Милен М. Николић. О вези Матића и Лицејске библиотеке говори још податак да је он новооснованој библиотеци Лицеја 1845. поклонио 19 књига, поред осталих и *Изабрана дела* немачког правника Фридриха Јакобија.

Изгледа да се наредних година о Библиотеци нико није бринуо све док почетком 1853. за главног инспектора свих школа у Србији није постављен Платон Симоновић,<sup>19</sup> који је одмах покренуо питање уређења и руковања Библиотеком. Он је предложио Попечитељству просвештенија 7. марта 1853, а министар Лазар Арсенијевић је након три дана обавестио Ректорат Лицеума да је прихватио да се библиотека Лицеума преда његовом професору Алекси Вукомановићу,<sup>20</sup> који је претходне године дошао на Лицеј.

---

филозофије 1848, а његову тезу *Dissertatio de via Fichtii, Schellingii, Hegeliiue philosophia e speculativa investigatione Kantiana exulta sit* пронашао је недавно наш филозоф Слободан Жуњић. Матић је августа 1848. Указом постављен за професора Лицеја на предмету Отечествено право. Након три године проведене на Лицеју постављен је за секретара Апелационог суда. Од 1855. је био начелник спољног одељења Кнежеве канцеларије, а члан Касационог суда од 1858. Био је министар просвете од почетка новембра 1859. до краја марта 1860. Члан Касационог суда постао је поново 12. новембра 1860. Главни секретар Државног савета био је од децембра 1862. до 1866. године. Поново је министар просвете и црквених дела од октобра 1868. до августа 1872, а истовремено и вршилац дужности министра иностраних дела. Од 1872. је био члан Државног савета, министар правде од октобра 1878. до децембра 1879, а председник Скупштине Србије од 1878. Редовни члан Друштва српске словесности постао је августа 1848. Председник овог друштва био је од 22. октобра 1859. до 29. марта 1860, и то по положају као министар просвете, а потпредседник Друштва 1863. Почасни члан Српског ученог друштва постао је од оснивања 29. јула 1864, а редовни фебруара 1869. Најзначајнија дела су му: *Објашњење Грађанског законика, Јавно право Књажевства Србије, Начела умног државног права*. Дневник који је водио током студирања у Немачкој објављен је 1974. године под насловом *Бачки дневник 1845-1848*. Бавио се и превођењем.

19 Платон Симоновић, „учени муж“, доктор филозофије рођен је у Сремској Каменици 15. јуна 1795, а умро од колере у Београду 14. јула 1866. Деда по оцу Алекси био му је Симон Живановић, који је као учесник Кочине крајине избегао из Вишњице код Београда у Сремску Каменицу. Уписао се на Пештански универзитет и слушао филозофију, право и политичку економију са статистиком. По завршетку студија 1817. прешао је на Бечки универзитет где је слушао правне науке, па и ту стекао диплому 1818. Пошто није хтео да се покатоличи, отишао је прво у Цариград, потом у Русију. Добивши држављанство, провео је двадесет пет година у Ришељеовом лицеју у Одеси, од 9. фебруара 1822. до 28. марта 1847, радећи између многих послова на том Лицеју и на стручном уређењу Библиотеке и сачињавању каталога од 1826. године, а и руководио је Библиотеком до 1832. Након пензионисања, дошао је у Србију 1852, а 22. јануара 1853. постављен је за главног инспектора свих училишта у Србији. Ову дужност је ревносно обављао, али је било много притужби на његов рад због многих модернизација, реформи и активности које је предлагао и спроводио у школству, па је октобра 1855. отпуштен из службе. Његове заслуге за реорганизовање школства у Кнежевини Србији јесу велике, као и допринос развоју руске и српске културе. Симоновић је био императорско руски статски советник у Одеси, кореспондентни члан Друштва српске словесности од 11. јуна 1842. и дописни члан Српског ученог друштва од 29. јула 1864.

20 Алекса Вукомановић је рођен 9. марта 1826. године у рудничком селу Срезојевцима. Школовао се у Кијеву, где је 1851. завршио историско-филолошке науке на универзитету Св. Владимира. Постао је професор на београдском Лицеју 1852. године и предавао Теорију словесности, Општу историју књижевности и Историју српског народа. Јануара наредне године изабран је за редовнога члана Друштва српске словесности. Међу првима је почео да сакупља и издаје изворе за српску

Алекса Вукомановић је – и не тражећи награду за тај посао – одмах почео да уређује Библиотеку, која је, на већ поменути молбу Ректората, након два месеца добила већи простор и потребну опрему. Вукомановићу је у томе захтевном послу касније помагао и професор Никола Крстић, који је октобра 1853. дошао на ово српско училиште.

Недуго затим, опет на подстицај агилног Платона Симоновића, донето је *Устројеније Књажеско-србског Лицеја* од 15. септембра 1853. Поменути Закон о новом уређењу Лицеја донео је добра његовој библиотеци одређујући да библиотекар мора да буде један од Лицејских професора и да га – једном за свагда – бира Совјет Лицејски. Треба истаћи да је у глави 9, где су набројана "учебна и помоћна средства", као научно средство прво наведена библиотека, док је у прегледу расхода за Библиотеку, кабинете и друга "учебна и помоћна средства" дато 500 талира годишње и као додатак библиотекар у 50 талира. У складу с новим законским одредбама, Алекса Вукомановић је 22. октобра 1853. био постављен за сталног библиотекара с новчаним припадностима.

Када је Алекса Вукомановић преминуо у Београду 25. октобра 1859, било је логично да његов посао у Библиотеци настави Никола Крстић,<sup>21</sup> који је већ

---

средњовековну историју и књижевност. Објављивао их је у *Гласнику Друштва српске словесности* и то: *Грађа за историју народа и књижевности српске*, *О кнезу Лазару*. *Живот архиепископа Михаила*, *Летопис царем српским*. Оженио се 1858. године Вилхелмином-Мином Караџић, кћерком Вука Караџића, с којом је имао сина Јанка. Разболео се „од очију“ (туберкулозе) и умро после годину и по дана брака.

<sup>21</sup> Никола Крстић је рођен 23. септембра 1829. у Вацу, у Угарској, а умро је у Шапцу 11. јануара 1902. Школовање је започео у родном граду, средње образовање је стекао у Сентадреји, да би као одличан ђак 1846. постао питомац Текелијанума и наставио школовање у Пешти, студирајући филозофију и права. Прво је завршио и докторирао на филозофији, студије права је завршио 1853, а марта наредне године је у Пешти положио с одликом докторски испит из права. Радио је кратко као професор гимназије у Новом Саду. На позив Платона Симоновића дошао је у Србију и од октобра 1853. на Лицеју предавао Енциклопедију права и Историју права. Наредне школске године постао је и деловођа Лицејског савета и ту функцију обављао неколико година. Од септембра 1858. предавао је Кривично право уместо оболелог Стојана Вељковића, а од фебруара 1860. Трговачко право. Крстић је премештен у Министарство унутрашњих дела за начелника полицијског одељења 26. јула 1862. и на том положају остао до 16. јуна 1865, али је на Лицеју радио као хонорарни професор. Касније је био и члан и председник Касационог суда, па потпредседник Државног савета. Био је редовни члан Друштва српске словесности од 3. јануара 1854, Српског ученог друштва од 29. јула 1864 и почасни члан Српске краљевске академије од 15. новембра 1892. Аутор је следећих књига: *Како Србија стои према Порти и Порти према Србији*, Београд, 1859; *Кратка историја србског народа за основне србске школе*, Београд, 1860; *Образи из обште историје*, Нови Сад, 1860; *Историја србског народа*, Београд, 1862, 1866, 1864; *Ексцеси Турака у Србији од 1839-1863*, Нови Сад, 1863; *Србско-турско питање или садањи узајамни одношаји између Порте и Србије*, Нови Сад, 1863; *Напредак у Турској*, Нови Сад, 1863; *Обреновићи и Србија*, Београд 1868; *Правна питања. Разумевање и тумачење законских прописа*, Београд, 1875; *Историја словенских права од др Вацлава Мајејовског, професора права у Варшави, превео и са својим примедбама које се на србско право односе попунио доктор Никола Крстић*, Будим, 1855.

<sup>22</sup> Пантелија Панта Срећковић је рођен 3. новембра 1834. у Великим Крчмарима код Крагујевца, а умро је 8. јула 1903. у Београду. Школовао се у Малим Крчмарима, Драчи, па на београдској

стекао потребна знања и искуства. Он је био библиотекар Лицејске библиотеке од 1860. до одласка с Лицеја јула 1862. Крстић, нажалост, у свом педантно вођеном *Дневнику* ништа не бележи о раду у Библиотеци.

Следећи и последњи библиотекар Лицејске библиотеке био је Пантелија Панта Срећковић.<sup>22</sup> То сазнајемо из годишњег инвентарног списка<sup>23</sup> који он као библиотекар потписује и шаље надлежнима 28. фебруара 1863, а у који су унете приновљене публикације од 26. фебруара 1862. до краја фебруара 1863.

### *Гашење*

Будући да никада није имала лице које би се бавило искључиво библиотекарским пословима, Лицејска библиотека је била на незавидном стручном нивоу, у скућеном простору и с неадекватно смештеним фондом. Зато је Јосиф Панчић школске 1856/57. тражио да се извесне књиге изваде из општег фонда и да се "као ручна библиотека хране" у јестествословном кабинету. Стога не треба да чуди што у време када је Лицеј Кнежевине Србије по *Закону* од 24. септембра 1863. претворен у Велику школу, њени професори 8. октобра 1863. предлажу Министарству просвете да се од Лицејске библиотеке задрже само стручна дела која би се поделила између три постојећа факултета - Филозофског, Правног и Техничког, а да се остала грађа уступи Народној библиотеци у Београду, али тако да буде смештена у посебним полицама, како би се, у случају потребе, могла одвојити. Министар финансија Коста Цукић и заступник Министарства просвете и црквених дела обавештава наредног дана Ректорат Академије да је одобрио да се "дојакошнаја лицејска библиотека уступи" Народној библиотеци, додавши да је дао налог за њено пресељење из *старога лицејскога зданија* и да је наредио да се све њене књиге у главни каталог забележе, као и да Ректорат треба да се споразуме с библиотекарском Народној библиотеци о примопредаји тих књига.<sup>24</sup> Касније се оснива и Општа библиотека Велике школе, али су се семинарске и

---

Богословији, с које након две године прелази на чувену Духовну академију у Кијеву. По повратку у Србију постављен је 1859. за професора Опште историје на београдском Лицеју, а каријеру је наставио и на потоњој Великој школи све до одласка у пензију 1893. Водио је Катедру за српску историју и био ректор школске 1884/85. и 1890. Члан Државног савета постао је 1894. године. Дуго је био посланик Народне скупштине, а једно време и њен потпредседник. Био је члан Друштва српске словесности од 21. фебруара 1862, Српског ученог друштва од 29. јула 1864. и Српске краљевске академије од 5. априла 1887. Представник је некритичког романтичарског правца у српској историјографији, а важније књиге су му: *Стара историја I-II*; *Свеопшта историја I-II*; *Синан-паша*; *Историја српског народа*; *Краљ Вукашин убио цара Уроша*. Радове је објављивао у *Гласнику Српског ученог друштва*; *Гласу Српске краљевске академије*; *Споменику Српске краљевске академије*, *Отаџбини*, *Летопису Матице српске*, *Браству*.

<sup>23</sup> Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду : 1821-1944*: књ, 1, Београд, Народна библиотека Србије, 1990, 446-448.

<sup>24</sup> Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду : 1821-1944*: књ, 1, Београд, Народна библиотека Србије, 1990, 472.

кабинетске библиотеке брже шириле и развијале од ње. Када је 1905. године Велика школа прерасла у Универзитет, библиотека је расформирана, а њен фонд је према научним областима подељен семинарима одговарајућих факултета. Највреднији део грађе припао је библиотеци Српског семинара. Тим чином је Народна библиотека 1905. преузела на себе и функцију Универзитетске библиотеке. Тако је остало све до 24. маја 1926, када је основана Универзитетска библиотека у Београду. Дакле, Библиотека Попечитељства просвештенија, Лицејска библиотека, Општа библиотека Велике школе и Народна библиотека у Београду не само што имају исти корен већ и касније преплићу своје делатности и фондове.

За историју Народне библиотеке важан је податак да се Јанко Шафарик, пре него што је постао њен управник, старао о Библиотеци Лицеја, а за повед Правног факултета у Београду да су два његова професора: Димитрије Матић и Никола Крстић били и библиотекар Лицејске библиотеке.

## ЛИТЕРАТУРА

Арнаутовић, Александар: *Штампарије у Србији у XIX веку*, Београд, 1912.

Бранковић, Коста: *Развитак Велике школе : беседа о дваестпетогодишњици Лицеја на Светог Саву 1864. године : говорио ректор Велике школе Коста Бранковић*, Београд, 1865.

Дурковић-Јакшић, Љубомир: *Историја српских библиотека : (1801-1850)*, Београд, 1963.

Јакшић, Владимир: *Постанак и развиће штампе у Србији*, Београд, 1873.

Кандић, Љубица, Јелена Даниловић: *Историја Правног факултета: (1808-1905) : 1*, Београд, 1997.

Кићовић, Миrash: *Историја Народне библиотеке у Београду*, Београд, 1960.

Ковијанић, Гаврило: *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944 : Књ. 1 : 1821-1881*, Београд, 1990.

Љушић, Радош: *Лицеј 1838-1863 : зборник докумената*, Београд, 1988.

Митровић, Јеремија Д., Милан Стевчић: "Платон Симоновић : 1795-1866", *Зборник за историју*, Матица српска, Одељење за друштвене науке, 14, Нови Сад, 1976, 159-170.

Мишић, Смиља: "Из историје Београдског лицеја", *Српски књижевни гласник, Нова серија*, LIII, бр. 6, Београд, 16. март 1938, 443-450.

Николић, Милен М.: "Оснивање Народне библиотеке у Београду", *Библиотекар*, Београд, 1973, год. XXV, бр. 2, 165-188.

Николић, Милен М.: *Лицеум Књажевства србског у Крагујевцу*, Крагујевац, 1988.

Плавшић, Лазар: *Српске штампарије : од краја XV до средине XIX века*, Београд, 1959.

Подолски, Михаило: *Д-р Милован Спасић и његов рад у Народној библиотеци : (Прилог за историју Народне библиотеке у Београду)*, Београд, 1931.

Подолски, Михаило: "Народна библиотека у Београду", *Гласник народне библиотеке*, год. I, св. 1-2, Београд, 1940, III-IX.

Поповић, Олга: "Библиотека Србског лицеума", *Библиотекар*, год. III, бр. 1-2, Београд, 1951, 1-12.

Поповић, Олга: "Општа библиотека Велике школе", *Библиотекар*, год. III, бр. 3-4, Београд, 1951, 97-107.

Поповић, Павле: *Универзитет и његов материјални развитак : светосавски говор ректора Београдског универзитета Павла Поповића : (држан 27 јануара 1925)*, Београд, 1925.

Сланкаменац, Првош: *Оснивање и карактер Београдског лицеја*, Београд, 1952.

Стаматовић, Десанка: *Читалишта у Србији у XIX веку*, Панчево, 2011.

Старчевић, Велимир: *Старо српско књижаство*, Београд, 2011.

Стефановић, Мила: *Народна библиотека у Крагујевцу : (1866-2004)*, Крагујевац, 2005.

Шумаревић, Светислав: *Штампа у Србији до 1839*, Београд, 1936.